

דף סיכום בחינה**מזהה בחינה: 001000252417 מזהה סטודנט: 209061****שם קורס: משפט ושיפוט בתקופת המשנה והתלמוד**

מספר שאלה	ניקוד מירבי	ציון
1.1	10.00	
1.2	11.00	
1.3	12.00	
2.1	8.00	8.00
2.2	8.00	8.00
2.3	9.00	9.00
2.4	8.00	8.00
3.1	10.00	10.00
3.2	10.00	10.00
3.3	13.00	13.00
4.1	8.00	8.00
4.2	8.00	8.00
4.3	8.00	8.00
4.4	9.00	9.00
5	1.00	1.00

ציון בחינה סופי : 100.00**הבחינה הבדוקה בעמודים הבאים**

ד"ר חיים שפירא
משפט ושיפוט בתקופת המשנה והתלמוד

תשפ"א; מועד ב

הוראות

משך הבחינה: שעתיים וחצי

הבחינה בחומר סגור

ענו על **שלוש שאלות מתוך ארבע** (לכל שאלה משקל שווה).

כל תשובה **עד 1000 מילים (=2.5 עמודים בכתב יד)**.

נמקו את תשובותיכם ובססו אותם על המקורות. במקום שיש במקורות או במחקר דעות שונות עליכם לפרטן.

בהצלחה!

ביה"ד ביבנה נוסד בשנת 70 לאחר חורבן בית המקדש. הרקע להיווסדו: בזמן המצור על ירושלים ר' יוחנן (מראשי הפרושים) רב עם הצדוקים בירושלים ורצה לצאת מהעיר. הוא ביקש מתלמידיו שיעזרו לו לצאת. הוא התחזה למת וכך יצא מירושלים (איסור להלין את המת). הוא הגיע לאספסיאנוס. כאן יש התפצלות בגרסאות התלמודיות: לפי הבבלי- ר' יוחנן מבקש מאספסיאנוס 3 בקשות: (1) שיוכל לנסוע ליבנה ושלא יפגעו בחכמי יבנה; (2) שלא יפגעו בשושלת של רבן גמליאל; (3) תרופה לר' צדוק. הגרסה הזו מעט מוזרה משום שר' יוחנן מניחקיומו של מרכז ביבנה אף שאז טרם היה מרכז ביבנה ומוזר שר' יוחנן יבקש דברים מאספסיאנוס. לפי הירושלמי- ר' יוחנן ביקש שיאפשרו לו לנסוע ליבנה וללמד שם תורה. הגרסה הזו יותר הגיונית (לא מניחה קיומו של מרכז+ נעדיף את הגרסא מא"י) מדוע דווקא ליבנה? אלון מסביר זאת: בכתביו של יוספוס אנו למדים שהיו ערי מקלט בא"י ליהודים שנכנעו לרומאים (כדי להגן עליהם מהיהודים/ כדי להשגיח עליהם). יבנה הייתה אחת מערי המקלט. לכן, ר' יוחנן מבקש לנסוע לשם שיאפשרו לו לקיים שם חופש פולחן.

ביבנה היו שני דורות: (1) דורו של ר' יוחנן (שנים- 69-90); (2) דורו של רבן גמליאל (שנים 90-120). לאור העובדה שהמקדש נחרב, המרכז ביבנה הפך להיות המרכז המשמעותי באותה תקופה. יצוין כי ראש ביה"ד אמנם גר ביבנה אך שאר החכמים היו מפוזרים כך שביה"ד התכנס מידי פעם (בעיקר בימים מיוחדים).

לביה"ד ביבנה היו 3 תפקידים: (1) **לימוד הלכה**. [אם יפולא ממך"- אם בעבר פנו לביה"ד הגדול בירושלים כאשר לא ידעו את הדין, בימי יבנה נקבעה הלכה שעכשיו אפשר לפנות גם לביה"ד ביבנה- זה היה המרכז] (2) **קביעת לוח השנה**- בימי הבית השני לוח השנה נקבע בסנהדרין שבמקדש. לאחר חורבן הבית השני היה צריך להמשיך ולקיים לוח שנה שיאפשר לחגוג את החגים באופן אחיד. מקורות: **משנה, ראש השנה**- בימי הבית השני אם ראש השנה היה נופל על שבת היו תוקעים בשופר רק בבית המקדש כי רק שם ידעו שבאמת התאריך הוא ראש השנה (שם קידשו את החודש). נקבע שלאחר החורבן אם ראש השנה נופל על שבת רק בביה"ד ביבנה מותר לתקוע בשופר כי שם קידשו את החודש. **מתקופת רבן גמליאל**- רבן גמליאל קיבל שתי עדויות "מוזרות" על קידוש החודש. באחת הפעמים רבן גמליאל קיבל עדות לפיה העדים ערב אחד ראו את הירח וערב אח"כ לא ראו אותו. ר' יהושע לא הסכים לקבלת העדות ורבן גמליאל התעקש ואמר לר' יהושע לכאורה לחלל את הכיפור. ר' יהושע התלבט מה לעשות. ר' עקיבא אמר לר' יהושע שיום הכיפור זה מתי שראש ביה"ד קובע אך זה לא שיכנע אותו. ר' דוסא הסביר לר' יהושע שאם נטיל ספק במה שאומר ראש ביה"ד אז תמיד נטיל ספק בדיעבד ואי אפשר יהיה לקיים חיים תקינים. רבן גמליאל רצה להראות כי ביה"ד הוא שקובע את לוח השנה. (3) **חקיקה**- שלוש דרכים: תקנות, עדויות והוראה (הרחבה להלן).

ביה"ד היה מוסד יותר לימודי חקיקתי. הוא לא נועד להחליף את הסנהדרין (למשל: לא היו לא סמכויות לדון דיני נפשות) ולכן גם ביה"ד ביבנה לא מכונה סנהדרין.

שלוש דרכים לחקיקה: (1) **תקנות** - יצירת חוקים חדשים שלא היו קודם. לדוגמה: התקינו תקנה שמותר לתקוע בשופר ביבנה אם ראש-השנה יוצא בשבת כי ביבנה מקדשים את החודש + קבילו את תפילת 18. (2) **עדייות** - הייתה אמונה שנבואת עמוס התגשמה. נבואת עמוס דיברה על דבר ה' שלא ימצאו. פרשנות החכמים לנבואה היא שלא ימצאו את דבר התורה כי יהיו המון סתירות פנימיות בהלכה. לכן החליטו שצריך לעשות סדר בהלכה וליצור מעין קודקדס אחיד. אנשים הגיעו ונתנו עדויות למסורות (כי המסורות היו בע"פ) ובביה"ד היו מכריעים אם לקבלן או לא. (3) **הוראה** - כאשר פנו לביה"ד בשאלות עקרוניות וכתוצאה מהדיון נוצר כלל. לדוגמה: מעשר שני/ עני - הייתה שאלה אם בערים כמו עמון ומואב בשנה השנייה צריך להשאיר מעשר עני (להשאיר לעניים) או מעשר שני (מביאים את התבואה לירושלים ומוכרים/ אוכלים אותה שם). דעה אחת אמרה שנותנים מעשר עני מטעמים חברתיים שהעניים יוכלו להסתמך על זה + היה תקדים לכך במצרים. דעה שנייה אמרה שצריך לתת מעשר שני משום שזו מצווה דתית שמביאה גשם ויש לכך תקדים בבבל. הדעה השלישית הכריעה כי יתנו מעשר עני כי: (1) התקנה במצרים יותר חדשה ומצרים יותר קרובה פיזית. (2) במצרים מי שהתקין הקנה היו חכמים ובבבל היו נביאים. חכמים מכריעים לפי הטעם של חכמים שהוא טעם חברתי ולא לפי טעם אלוהי של הנביאים. אך הכריעו? "גמרו ונמנו" - הצביעו. ספרו הקולות וההכרעה לפי רוב. ר' אלעזר נודה מיבנה כי לא קיבל את עיקרון הכרעת הרוב. (קרי, יש מחלוקת לגבי העיקרון). בכל כינוס יש תיעוד של מס' האנשים ואין מספר קבוע (מינימום 7 מקסימום 85) כי רק ב"ד גדול בחוכמה ובמניין יכול לשנות הלכה של ב"ד קודם.

יפה ✓

תהליך המינוי ביבנה היה ב"הושבה"- אופן הישיבה בביה"ד ביבנה היה שהתלמידים ישבו מול החכמים. מסופר לנו על שני תלמידים שרבן גמליאל מינה והוא הושיב אותם עם החכמים (הושבה= מינוי- מזכיר את הרעיון של המילה סנהדרין שמשמעותה ביוונית זה "לשבת ביחד"). יום למחרת הוא ראה שהם חזרו לשבת עם התלמידים (ולא עם החכמים). רבן גמליאל כעס עליהם ואמר שהם לא יכולים לוותר על המינוי. זה לא תואר כבוד אלא עול ציבורי שאי אפשר לוותר עליו. מהסיפור הזה אנחנו למדים כמה דברים: (1) מי שממנה הוא ראש ביה"ד. (2) המינוי הוא בדרך של הושבה עם החכמים. (3) המינוי משמעותו לשבת עם החכמים. (4) אסור לוותר על המינוי. זה עול ציבורי שאסור לוותר עליו. מרגע שתלמיד מונה הוא הופך להיות כמו "עובד ציבור". (5) התלמידים ישבו מול החכמים בביה"ד.

לפי ר' מאיר- בהתחלה כל צד מבעלי הדין בוחר לו דיין משלו. צד אחר בוחר דיין והצד השני בוחר דיין. את הדיין השלישי שני בעלי הדין בוחרים יחד בהסכמה. כמו כן, לכל אחד מבעלי הדין יש זכות וטו מלאה ללא הגבלה. כלומר, כל צד יכול לפסול את הדיין של השני. אין צורך בעילה מיוחדת. היתרון- הליך שנעשה בהסכמה מלאה. מסכימים על פנייה לבי"ד של בוררים + מסכימים על כל הדיינים. יש יותר נכונות לתהליך כך. חסרון- פחות יעיל. יכול "לתקוע" ולא לאפשר לקיים דיון אם כל אחד יכול לפסול את הדיין של השני.

לפי **חכמים**- בהתחלה כל צד מבעלי הדין בוחר לו דיין משלו. צד אחד בוחר דיין אחד והצד השני בוחר דיין. את הדיין השלישי בוחרים שני הדיינים שנבחרו. כל אחד מבעלי הדין יכול לפסול את הדיינים רק אם יש עילה חוקית אובייקטיבית (פסלות וחוסר כשרות לדון כמו למשל קרובי משפחה). אם מדובר בדיינים כשרים או דיינים מומחים (שהוסמכו) אי אפשר לפסול אותם (אין זכות וטו). היתרון- הרבה יותר יעיל. אי אפשר לפסול מתוך גחמה אישית אלא רק מטעמים חוקיים וכך גם יש בהירות כי ניתן לדעת בגין מה ומתי יפסלו דיינים וזה גם לא "יתקע" את התהליך כי אי אפשר לפסול "עד אין סוף". החסרון- פחות מבוסס על הסכמה. אם הדיינים כשרים ואין עילת פסילה אין הסכמה על אף אחד מהדיינים. (הרי אף צד לא יכול להטיל וטו על הדיין של הצד השני ללא עילה ואת הדיין השלישי בוחרים הדיינים שנבחרו). לכן, אמנם יש הסכמה על פנייה לבי"ד של בוררים אבל אין הסכמה מלאה על הדיינים.

במערכת המשפט היו שני סוגים של בתי דין: (1) בי"ד קבוע. (2) בי"ד נברר (פרטי). דיני ממונות נחלקים לשני סוגים- ממונות מהדין (נזיקין- חבלות, גזלות, קנסות) וממונות מהיושר (חוזי- הסכמים, הלוואות וכיו"ב).

בי"ד נברר מבוסס על הסכמה. אי אפשר לכפות על אדם לבוא לבי"ד נברר. שני הצדדים צריכים להסכים. לכן, בתי דין נבררים דנו רק בממונות חוזיים (הודאות והלוואות). הטעם לכך הוא שמדובר בממונות שהם בהסכמה ולכן ניתן לפנות לבי"ד שמבוסס על הסכמה. כמו כן, משום שהדיינים נבחרים ע"י בעלי הדין הם יכולים להיות הדיוטות ולא מומחים בתורה [אפשר להתנות על הדיין- הדיוטות או פסולים וגם על הדיין- "אין לנו אלא דעתך"]. אציין כי בנושא הודאות והלוואות ניתן גם לפנות לבי"ד קבוע.

בבתי דין קבועים דנו בממונות נזיקיים (גזלות, חבלות וקנסות). הטעם לכך הוא שבתי הדין הקבועים היו דיינים מומחים ורק דיינים מומחים יכולים לדון בנושאים הללו ובנוסף לבתי הדין הקבועים היה כוח כפייה. מי שחייב ניתן לכפות עליו לבוא לבי"ד קבוע ולקיים את פסה"ד. לא הגיוני שבמקרים של ממונות נזיקיים בעלי דין יסכימו ביניהם לפנות לבי"ד שמבוסס כולו על הסכמה. שומה שיהיה בי"ד בעל כוח כפייה. אם בעלי דין בממונות נזיקיים מסכימים לפנות לבי"ד נברר? יש דעה שאומרת שהם אינם יכולים. י דעה אחרת לפיה אם הם מסכימים הם יכולים לפנות לבי"ד נברר. [אנו למדים על ההבחנה בבתי דין בממונות נזיקיים והודאות והלוואות גם בפרוש המשנה של "דיני ממונות בשלושה"- היה דיון מה הכוונה במונח "דיני ממונות" אך הייתה הסכמה שדיני ממונות נזיקיים נדונים בבי"ד קבוע של מומחים בעל כוח כפייה והודאות והלוואות ניתן לפנות לבי"ד נברר].

מכל מקום אנו למדים שחייבים להיות לצד בתי דין נבררים גם בתי דין קבועים לנושאים של ממונות נזיקיים (חבלות, גזלות וקנסות). כמו כן, לבי"ד נברר אין כוח כפייה. הוא מבוסס כולו על הסכמה (ולפי ר' מאיר אפילו על הסכמה מלאה לגבי הדיינים). לכן, הוא חלש יותר מכוחו של בי"ד קבוע.

הסבר קצר על הנאמר במשנה- ר' מאיר אומר שכל צד יכול לפסול את עדיו של זה בדיוק כמו שניתן לפסול את הדיינים (זוכת וטו מלאה). הקושי: אי אפשר לקיים דיון ללא עדים והפסילה יכולה להיות "עד אין סוף" ושל עדים חשובים. לפי חכמים- מותר לפסול עדים כמו שניתן לפסול דיינים- רק אם יש עילה חוקית (חוסר כשרות).

בתלמוד מנסים להסביר את ר' מאיר ויש שלוש דעות: (1) מותר לפסול עד עד אחד [ריש לקיש]. ההסבר הזה לא מסייע לנו כי עדיין הוא מאפשר לפסול עדים ולא ברור מדוע צריך לאפשר לפסול עד אחד ובמה זה תורם. (2) מותר לפסול עדים כל עוד הם לא משמעותיים ויש עדים נוספים "רזרביים" [ר' יוחנן]. גם הסבר זה לא מסייע משום שאם הם לא משמעותיים אז למה לפסול אותם? (3) מותר לפסול עדים רק אם יש עילה חוקית של היעדר כשרות + בעל הדין מצטרף לעדים. גם הסבר זה לא מסייע משום שלא נשמע מדבריו של ר' מאיר שהוא מתכון לעילה חוקית + מוזר לאפשר לבעל דין להיות עד.

אחד ההסברים של החוקרים הוא שהמשנה מאפשרת לפסול עדים אבל היא מצפה שאנשים לא ישתמשו בזה. זה עדיין מעלה תמיהה- אם לא רוצים שישתמשו בזה אז למה לתת אפשרות כזו?

הפתרון שהצענו בכיתה: מדובר **בעדי הודאות והלוואות**. הרי מדובר פה על בי"ד נברר. בי"ד נברר לא יכול לעסוק בגזלות, חבלות וקנסות אלא רק בהודאת והלוואות. גזלות, חבלות וקנסות נדונים בבי"ד קבוע. אם כן, עסקינן בעדי הודאות והלוואות- עדי הודאות והלוואות הם העדים שנוכחים בעת היווצרות החוב. כדי ליצור חוב צריך שיהיו עדים בעת ההתחייבות עצמה (מצהירים). ללא עדים אין חוב. לכן, האפשרות לפסול עדים היא עדי הודאות והלוואות. קרי, האפשרות לפסול היא לא בדיון בביה"ד אלא עוד לפני שנוצר ההתחייבות. אלו העדים שילוו את העסקה ולכן רוצים לאפשר לצדדים לפסול אותם (כל עוד הם לא נפסלו, המשמעות היא שהצדדים קיבלו אותם). לכן, לפי הפתרון הזה, היכולת לפסול לא רלוונטית לדיני ממונות בזיקים (חבלות וגזילות וקנסות). לפי הפתרון הזה גם החכמים בתלמוד הבינו כי ר' מאיר מדבר על עדי הודאות והלוואות אבל הם ניסו לצמצם מעט את גישתו.

אציין כי יש דעה של חוקר נוסף לפיה הכוונה היא כאשר מביאים לדיון בביה"ד עדים שלא היו בעת יצירת החוב ואז ניתן לפסול אותם.

זכויותיו היתרות של מומחה לפי הקטע הזה הן: (1) היכולת לדון דיני ממונות כדן יחיד (הדיוטות דנים בשלושה) + (2) פטור מאחריות ותביעה במקרה שטעה בדיון (אם דיין הדיוט טעה בדיון הוא חייב לשלם פיצוי על טעותו).

לפי הגמרא דיין מומחה זה מי שהוא "גמיר וסביר". גמיר = ידע. סביר = עיון והבנה. כלומר, מי שלמד ובעל ידע. לפי הקטע הזה מי שקובע מי הוא "מומחה" הם החכמים- הם קובעים עבור התלמידים שלהם שהם חכמים ולמדו וכך הופכים אותם ל"מומחים". אמנם אפשר להיות מומחה גם אם החכמים הכריעו שאדם הוא "גמיר וסביר" (למד ובעל ידע) ובנוסף הוא קיבל רשות מראש הגולה **אך אין חובה שיקבל רשות מראש הגולה**. נאמר גם אם לא קיבל רשות מראש הגולה- דינו דין. הדרישה שאותו אדם יהיה "גמיר וסביר", תכונה שנקבעת ע"י החכמים, היא תכונה הכרחית על מנת שיוכל להפוך ל"מומחה". לכן, בפועל מי שקובע מיהו מומחה זה **החכמים** עצמם.

בנוסף בקטע הזה מצוין ש"מומחה" שהוא גמיר וסביר ולא נטל רשות מראש הגולה יכול לקבל פטור מאחריות בגין דין טעות ע"י הסכמת הצדדים (בקטע 4 מוסבר שמי שנוטל רשות מראש הגולה גם מקבל פטור- להלן).

רב ושמואל אומרים שכדי לקבל פטור מאחריות ומתביעה בגין פס"ד שהוא טעות צריך לקבל רשות מראש הגולה. כדי לקבל פטור מאחריות ותביעה נזיקית צריך: (1) שאותו אדם יהיה "גמיר וסביר" + (2) נטילת ראש מראש הגולה. נטילת הרשות מראש הגולה מקנה פטור מאחריות. ברם, זו אינה הדרך היחידה לקבל פטור. כפי שמוסבר בקטע 3 אפשר לקבל פטור מאחריות גם ללא נטילת רשות מראש הגולה- ניתן לקבל פטור מאחריות בהסכמת הצדדים (בעלי הדין שאותם הוא דן). אם הם מסכימים וקיבלו אותו עליהם, הוא לא יהיה חייב ויהיה פטור. כלומר, רב ושמואל אומרים שנטילת רשות מראש הגולה מקנה פטור מאחריות אך אנו רואים קטע קודם שאפשר לקבל פטור גם ללא נטילת רשות. למעשה הקטע הקודם מבקש "לייתר" את הצורך בנטילת רשות מראש הגולה שהרי גם ניתן להיות דיין מומחה ללא נטילת רשות ("גמיר וסביר" שנקבע ע"י החכמים) וגם ניתן לקבל פטור ללא נטילת רשות (ע"י הסכמת בעלי הדין שיקבלו אותו עליהם). יתכן שקטע 4 נכתב לפני קטע 3 וקטע 3 הובא כדי להציג את ראש הגולה באור אחר. בכל אופן, המטרה הייתה "להחליש את כוחו של ראש הגולה" ולחזק את החכמים ולהראות שניתן להיות מומחה ולקבל פטור גם ללא נטילת רשות. קרי, שאמנם נטילת רשות מראש הגולה מקנה פטור ואך ניתן גם ללא הרשות.

כמו כן, לאחר מכן התלמוד הבבלי מסביר כי כוחו של ראש הגולה חזק מכוחו של הנשיא בא"י (המינוי בבבל תופס בא"י אך לא להיפך). לכן, אמנם פה יש ניסיון להציג את כוחם של החכמים ולהחליש את ראש הגולה אך אח"כ יש ניסיון לחזק את ראש הגולה על פני הנשיא בא"י.

הסוגייה הזו משקפת את המתח בין החכמים לראש הגולה. זה מזכיר מאוד את המתח בין חכמים לנשיא בא"י. למעשה החכמים מראים כיצד ניתן להיות מומחה גם ללא נטילת רשות מראש הגולה. צריך שאותו אדם יהיה "גמיר וסביר". תכונה זו נקבעת ע"י החכמים. גם כדי לקבל רשות מראש הגולה אותו אדם צריך להיות "גמיר וסביר" כך שזו תכונה הכרחית שנקבעת על ידי החכמים. מספיק שקבעו זאת וניתן להיות מומחה גם ללא נטילת רשות (קרי, החכמים קובעים בפועל מי יכול להיות "מומחה"). כמו כן, אמנם נטילת רשות מראש הגולה מקנה פטור מאחריות בגין פס"ד שהוא טעות אך ניתן לקבל את הפטור הזה גם ללא נטילת רשות וזאת ע"י הסכמת בעלי הדין (שיקבלו עליהם את הדין). למעשה, החכמים מיייתרים פה לחלוטין את הצורך לפנות לראש הגולה כי כל מה שמקבלים מנטילת רשות ניתן להשיג גם בלעדיו. לפיכך, הסוגיה הזו מצדדת בחכמים ויש בה מגמה של חיזוקם תו"כ החלשת מעמד ראש הגולה.

כאמור בשאלה הקודמת, ניסיון זה מעניין משום שלאחר מכן יש מתח בין בבל לא"י ושם מנסים לחזק את כוחו של ראש הגולה על פני כוחו של הנשיא. הטענה בבבלי היא שהמינוי בבבל תופס בא"י והמינוי (סמיכה) בא"י אינה תוספת בבבל [משום שבבבל יש כוח ענישה ובא"י אין-טענה שאינה נכונה + בבבל רואים עצמם ממשכי שושלת דוד וה"שבט", השולט]. לפיכך, מחד בקטע הזה מחזקים את החכמים ואומרים שהם חזקים מראש הגולה ובמקביל טוענים שראש הגולה חזק ובעל מעמד רם מול הנשיא בא"י.

יפה ✓

